

УДК: 159. 923.2

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-11-14>**Наталія Васи́лівна Чепелєва,***Дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
заступник директора з науково-дослідної роботи,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
вул. Паньківська, 2, м. Київ, Україна,***Світлана Юрїївна Рудницька,***доктор психологічних наук, доцент,
завідувач лабораторії когнітивної психології,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
вул. Паньківська, 2, м. Київ, Україна*

НОРМАТИВНА МОДЕЛЬ ДИСКУРСИВНОГО САМОПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження зумовлена суспільними запитами на визначення шляхів розвитку особистості, спрямованих на саморозвиток, самопроектування людини відповідальної за власні вчинки, долю суспільства в цілому, здатної успішно діяти в мінливих умовах сучасного інформаційного суспільства. Мета статті: схарактеризувати нормативну модель дискурсивного самопроектування особистості як активного суб'єкта життєтворчості. Методи дослідження: моделювання як метод побудови й аналізу нормативної моделі дискурсивного самопроектування особистості, систематизація, узагальнення та інтерпретація при аналізі змісту виділених етапів процесу самопроектування. Основні результати дослідження: розроблено нормативну модель дискурсивного самопроектування особистості, результатом якої є особистісна зрілість людини як автора власного життя. Модель включає такі складові: 1. Зародження протопроєкту як стану невизначеності, передчуття бажаного майбутнього. 2. Створення прототексту особистості, що базується на зародженні задуму свого життя та себе бажаного. 3. Вибір бажаного соціокультурного зразка. 4. Вибудовування на цій основі проєкту-орієнтиру, який може формулюватися у вигляді символу, слогану, загальної ідеї, в яких відображені майбутні смисли, цінності, «мета життя», стратегії та загальні невідорефлексовані шляхи її досягнення. 5. Доподієве проєктування, в процесі якого відбувається перегляд можливих життєвих практик. 6. Подієве проєктування, тобто наповнення проєкту-орієнтиру подіями. 7. Побудова життєвого проєкту на основі передбачуваних особистістю життєвих подій та породження сюжету бажаного життя, що сприяє реалізації проєкту-орієнтиру. 8. Моделювання різноманітних варіантів (сюжетів) життєвого проєкту й оцінка їх життєздатності на основі аналізу власних особистісних ресурсів та соціокультурних умов. 9. Створення особистісного проєкту, який можна тлумачити як проєкт зміни особистісних характеристик на основі обраних людиною «версій себе» (особистісних моделей), необхідних для втілення особистісного проєкту. 10. Реалізація особистісного та життєвого проєктів. 11. Діагностика успішності реалізації особистісного та життєвого проєктів, що передбачає трансформацію поставлених завдань саморозвитку (задач на смисл) та постановку нових завдань і, відповідно доопрацювання як життєвого, так й особистісного проєктів, або відмову від подальшого самопроектування, подальшого особистісного розвитку.

Ключові слова: самопроектування особистості, особистісний проєкт, наратив, нормативна модель самопроектування, завдання на смисл, дискурсивні практики, особистісна зрілість.

Вступ

Здатність людини виступати автором власного життя, вибудовувати його за культурно зумовленими, але все ж власними програмами, «сценаріями» є однією з ключових характеристик зрілої особистості. Творення себе є найважливішим атрибутом суб'єкта, що не є пасивним реципієнтом «книги життя», а її активним автором (Дж. Бауер [14], Дж. Бедлей [13], Т. Габермас [15], Ф.Л. Геммак [16], Д.П. МакАдамс [18], К.С. МакЛін [19], Дж.Л. Пелс [20], Т.Р. Сарбін [21]). У свою чергу, авторська позиція передбачає, з одного боку, незалежність від зовнішніх обставин, творення їх відповідно до власних потреб. З іншого – вибудовування себе як справжнього суб'єкта життєдіяльності, здатного долати несприятливі обставини,

переборювати перешкоди, розв'язувати внутрішні конфлікти тощо. При цьому якість життя, перетворення його в яскраву біографію, долю людини неможливе без реалізації її особистого потенціалу, що здійснюється лише за умови наявності в неї здатності до самопроектування, активного втілення створеного нею такого проєкту в різні царини власної життєдіяльності.

Самопроектування ми розглядаємо як здатність особистості діяти, виходячи з власного задуму, проєкту відносно свого майбутнього (життєвий проєкт) та власної особистості (особистісний проєкт). За таких умов воно є однією з провідних детермінант здійснення життєвих планів та намірів. Цей процес базується на інтерпретації та осмисленні попереднього особистого і

соціокультурного досвіду шляхом занурення у соціокультурний дискурсивний простір та створення власного смислового простору. По суті – це породження нового контексту життя, що задає нові вектори особистісного розвитку, які базуються на відкритості новому досвіду [5].

Проблеми самопроекування в сучасній психології залишаються недостатньо вивченими. Серед наукових опрацювань варто виділити дослідження місця самопроекування у проектній парадигмі (М.Л. Смульсон); можливостей та обмежень проєкування (В.М. Розін); особистості як проєкту (Г.Л. Тульчинський); самопроекування як форми психотехнічної практики (В.І. Клейман); самопроекування в менеджменті як «навчання дією» (Л.Д. Гітельман); ресурсів самопроекування в ході сприйняття наукового і художнього образу (А.М. *Счастливцев*); самопроекування як процесу діяльнісного освоєння та привласнення схем і норм самоорганізації (О.А. Попов); як важливого елементу соціалізації (Ю.С. Тюнников); як нової педагогічної парадигми (В.С. Безрукова, І.С. Козаков).

У межах психологічної герменевтики, яка є методологічною базою нашого дослідження, існують лише поодинокі приклади досліджень дискурсивного самопроекування: особистісного розвитку як підґрунтя самопроекування, дискурсивних практик самопроекування особистості (Н.В. Чепелева); особливостей самопроекування в похилому віці (М.Л. Смульсон); міфологічних ресурсів самопроекування особистості (С.Ю. Рудницька); культурних практик самопроекування (І.В. Лебединська); розвитку здатності до самопроекування у дітей молодшого шкільного та підліткового віку (О.М. Шиловська); самопроекування особистості в юнацькому віці (О.В. Зазимко); дискурсивних практик самопроекування дорослих (О.О. Зарецька); кризових обставин особистості як соціокультурних передумов самопроекування (І.В. Березко) [5].

Мета статті: схарактеризувати нормативну модель дискурсивного самопроекування особистості як активного суб'єкта життєтворчості.

Завдання дослідження: 1) на засадах психолого-герменевтичного підходу обґрунтувати концепцію дискурсивного самопроекування; 2) розробити нормативну модель цього процесу; 3) проаналізувати основні структурні складові зазначеної моделі.

Методи дослідження: моделювання як метод побудови й аналізу нормативної моделі дискурсивного самопроекування особистості; систематизація, узагальнення та інтерпретація при аналізі змісту виділених етапів процесу самопроекування.

Результати дослідження

Ми вважаємо за можливе говорити про дискурсивне самопроекування, оскільки людина самовизначається, самопроекується в дискурсі. Дискурс у більшості досліджень тлумачиться як «текст, занурений у життя», тобто зв'язне висловлювання в сукуп-

ності з екстралінгвістичними (психологічними, прагматичними, соціальними) факторами. Це текст у його подієвому аспекті, мовлення як цілеспрямована соціальна дія. У рамках психологічної моделі дискурс розглядається як чинник мовного конституювання суб'єкта, репрезентант його особистого досвіду.

Тут ми спираємося на О.Є. Сапогову, яка зазначає, що знак, символ, текст – все це інструменти не просто привласнення культури, а й особистісного самовизначення людини в культурі, розширення смислових кордонів та вихід за власні межі. Особливість текстових утворень як психічних знарядь полягає в тому, що вони мають подвійну спрямованість – кожен з них звернений одночасно і до соціокультурних реалій, й до суб'єктивності людини. У першому випадку за допомогою таких утворень людина намагається трансформувати навколишній світ, вплинути на інших. У другому – вони стають засобом суб'єктивного перетворення внутрішнього світу [7]. Велику роль у цьому процесі відіграють дискурсивні практики, які дають можливість людині вибудовувати власну психічну реальність, власний життєвий проєкт залежно від соціокультурного та особистісного контекстів. Останні ми розглядаємо як сталу традицію способів оперування мовою, спрямованих на породження та сприймання текстів у відповідному соціокультурному середовищі та з певними особистісно зумовленими цілями.

Особистісний проєкт може втілюватися в різноманітних дискурсивних формах. Провідною з них є наратив (тобто оповідальний текст). Крім того, такими формами можуть виступати міфи, легенди про себе, особистісні концепції, що створюють різноманітні «версії себе потенційного», програмуючи таким чином власний особистісний розвиток. Інакше кажучи, у процесі створення особистісного проєкту людина або «програє» себе, створюючи міфи та легенди про себе, або розповідає про себе, створюючи власну історію, або концептуалізує себе, створюючи особистісний гіпертекст, який базується на тезаурусному осмисленні життя. Під останнім М.Н. Епштейн розуміє створення концептуальної моделі, яка покладається особистістю в основу свого світогляду та самоопису [12].

Самопроекування може виступати й як завдання для самої особистості (насамперед завдання на смисл), у процесі розв'язання якого людині слід осмислити себе, власну життєву ситуацію та перспективу, переглянути свою позицію в ціннісно-смислових координатах, не лише інтерпретуючи та реінтерпретуючи свій життєвий досвід, а й саму себе. Такі завдання попервах запозичуються із соціуму, але в процесі життя та власного розвитку людина може їх перевизначувати та довізначувати, реконструюючи таким чином як власні уявлення про зовнішню та внутрішню реальність, так і результати інтерпретації і реінтерпретації особистого досвіду.

Спираючись на ідеї Ю.І. Машбиця про перевиз-

начення та довизначення учінневих задач [4], під перевизначенням задачі на смисл, яке ставить перед особистістю соціум, ми будемо розуміти зміну структури задачі з метою адаптації її до власної психічної реальності без зміни її внутрішнього сенсу та без усвідомлення необхідності внутрішніх змін, спрямованих на саморозвиток. У свою чергу, довизначення задачі на смисл – це привнесення особистісного сенсу в задачу, що залежить як від об'єктивних, так і від суб'єктивних чинників. Воно спирається на розуміння та інтерпретацію особистого досвіду і веде до трансформації смислового простору особистості, спонукаючи її до самозмін, саморозвитку, самопроекування.

При цьому, зважаючи на той факт, що функціональне призначення проектування полягає у створенні ідеальних моделей об'єктів [4], у процесі самопроекування може багаторазово змінюватися зміст ідеальних або бажаних «моделей Я» та власного життя залежно як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників. Причому, згідно з нашою концепцією, ці моделі є переважно дискурсивними. Основними моделями особистісних проєктів, на нашу думку, є наратив (як замислення себе, створення власної ідеальної історії) та тезаурус (як створення ідеальної, особистісно неповторної картини світу). Розглянемо, як діють ці моделі в процесі засвоєння основних життєвих цілей і завдань, які ставить перед собою особистість, спираючись на соціокультурні стандарти.

Якщо говорити про наратив, то в процесі перевизначення смислових задач змінюється лише зовнішня структура «Я-тексту», тобто інакше компонується події, деякі вилучаються, інші, навпаки – додаються та стають ключовими в той чи інший період життя. При цьому глибинна (сміслова) структура тексту залишається незмінною.

У процесі довизначення трансформується смислова структура тексту про себе. Наратив трансформується в тезаурус, котрий можна визначити як різновид внутрішнього дискурсу, що передбачає зміну картини світу в свідомості людини. У цьому випадку людина починає відчувати себе автором власного життя. Можна припустити, що трансформація досвіду в тезаурусний стан сприяє самопроекуванню.

Виходячи з викладених вище теоретичних положень, нами було розроблено нормативну модель дискурсивного самопроекування особистості (рис. 1).

Зупинимося більш детально на характеристиці структурних складових запропонованої моделі.

1. Зародження протопроєкту як стану невизначеності, неможливості, передчуття майбутнього, якого ще не існує, а є лише відчуття можливості його детермінації. Це досеміотична, довербальна стадія самопроекування, передчуття його можливості.

Від самого початку протопроєкт перебуває в своєму можливому стані в міфі (в особистісному міфі), у якому сконцентровані основні життєві смисли, цінності, мета життя, стратегії і загальні принципи їх реалізації. «Життя відбувається і діється в міфі, тому що

міф – це ціннісно-смісловий простір, у якому людина обживається, а значить, оформлює і реалізує свій життєвий проєкт» [9, 448]. Протопроєкт може бути присутнім у житті людини імпліцитно впродовж довгого часу, перебуваючи у фоновому, «дрімаючому» стані. Виникає певна ідея, образ майбутнього в його співвідношенні з іншими можливими альтернативами.

2. Створення прототексту особистості, що базується на зародженні задуму свого життя та себе бажаного. Проте сам момент цього зародження рідко вдається відрефлексувати та реконструювати з достатньою ймовірністю. Одну з причин цього становить спрямованість вектора особистісної рефлексії не на конкретний задум, а на динаміку його міграцій.

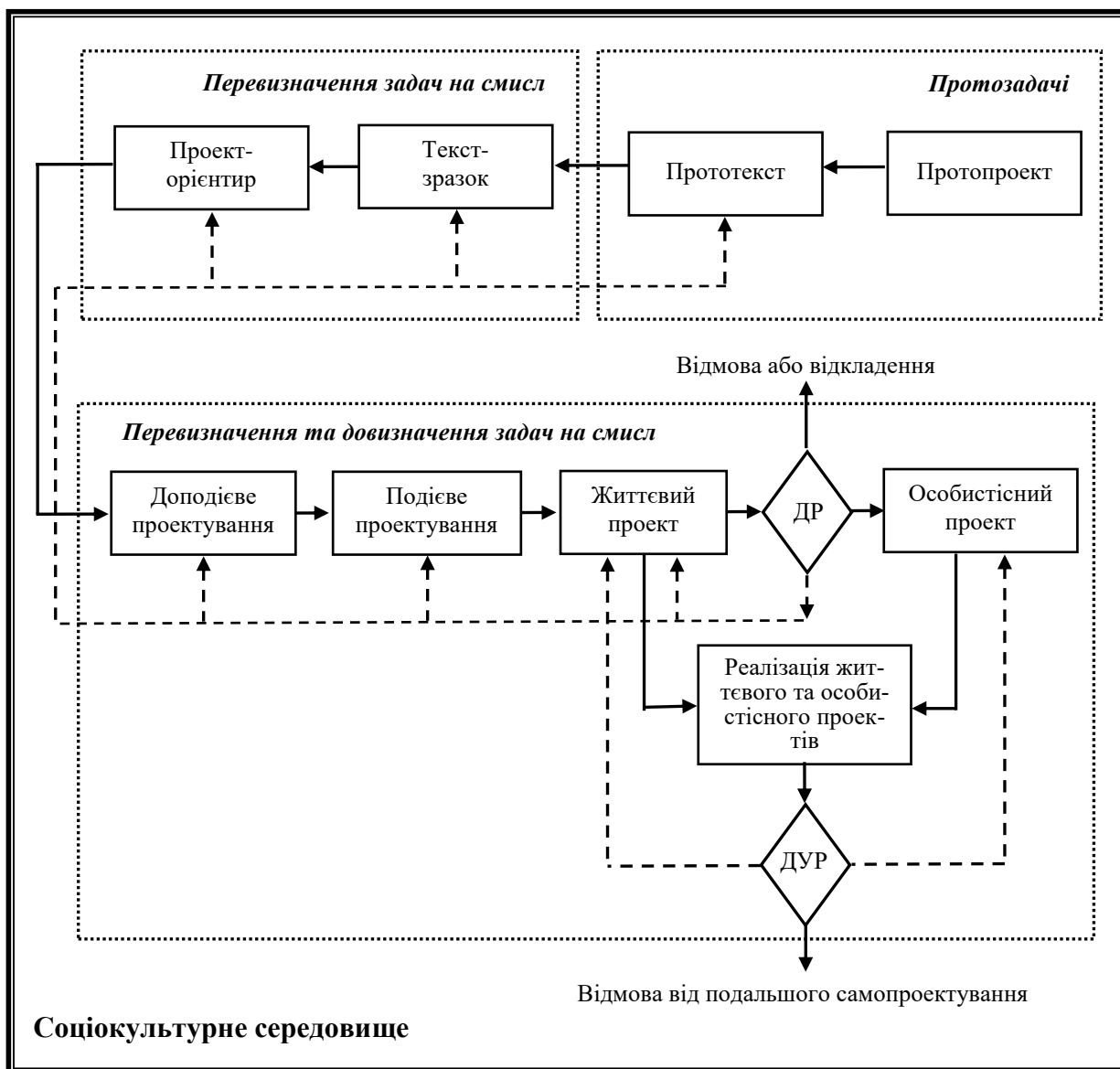
Задум фіксується в різних чорнових варіантах, чернетках особистісного тексту – особистісних змістах (значеннях, смислах, цінностях), які не було асимільовано, привласнено особистістю як «такі, що їй належать» («нею породжені», «її власні»), або «помилково породжені».

Чернетки займають центральне місце в процесі вибудовування «Я-тексту» особистості. Згідно поглядів М.Н. Епштейна, «чернетки не відкидаються, а зростаються в чистовик так, що остаточний текст надає можливість для більшої кількості варіативних прочитань, ніж кожна із чернеток. Твір дозріває по мірі того, як вбирає в себе всі свої попередні варіанти і перетворює стадії свого написання в потенції свого прочитання» [11].

На нашу думку, кожний «Я-текст» особистості має свій прототекст, що становить не тільки сукупність усіх текстів (у широкому значенні), але й сукупність усіх кодів, що лежать в основі «Я-тексту». Останній, у свою чергу, виконує метареферентну функцію стосовно прототексту, тобто інтерпретує його зміст. А реалізований особистістю у своїх життєздійсненнях текст («чистовик») стає, у певному значенні, архітекстом, тобто реконструкцією задуму (інваріанта або моделі тексту) на основі семантичного ядра чорнових варіантів.

У процесі самопроекування завдання зводиться не до утилізації, а потенціювання, множення смислових можливостей особистості. Особистісний нарратив зароджується і розбудовується не стільки в результаті послідовних актуалізацій вихідного задуму, скільки в процесі збільшення кількості задумів, їх поєднань, сполучень, переплетень, взаємних проникнень в одному тексті. У результаті він набуває багатшаровості, багатомірності і багатосмісленості, приводячи всі знаки в стан «найбільшої значимості» (М.Н. Епштейн).

Отже, прототекст є базовим текстом особистості, від якого «виростають» усі інші її тексти. У реальності ми на пряму не зустрічаємося з особистісним прототекстом, він перебуває за межами нашого усвідомлення, що, у свою чергу, має важливий наслідок: як знакова структура прототекст експлікується тільки в ситуації його нереалізації.

ДР – діагностика ресурсів;
 ДУР – діагностика успішності реалізації.

Рис. 1. Нормативна модель дискурсивного самопроекування особистості

Принципову особливість прототексту ми вбачаємо в його здатності до різких коливань усередині ціннісно-сислової спрямованості. Так, наприклад, оптимізм і впевненість у своїх можливостях можуть миттєво змінитися на самозвинувачення, самознищення, позитив – на негатив, активність – на пасивність, а біле – на чорне.

Тут відбувається пошук релевантної інформації, як правило, шляхом звернення до соціокультурних текстів, що трансформуються відповідно до особливостей протопроекту. Це створює передумови для зародження проблемної ситуації як відчуття, що «чогось хочеться», але незрозуміло, чого, та якими засобами цього досягнути. Цей стан стимулює пошук

первинної задачі, скоріше навіть чогось на кшталт протозадачі.

«Своє» та «Інше» стикаються і взаємодіють, зберігаючи при цьому власну інакшість і своєрідність. Це стимулює творчий пошук сутнісного вибору свого шляху, проектування свого життєвого простору, свого унікального буття серед нескінченної кількості варіантів буттєвих проєктів «Інших».

3. Вибір бажаного соціокультурного зразка. На даному етапі відбувається первинний аналіз проблемної ситуації та на цій основі пошук соціокультурних зразків, насамперед, шляхом звернення до типових текстів. До них можуть належати як твори художньої літератури, так і тексти ЗМІ, оповіді знайомих і бли-

зких тощо. Тут задача на смисл не ставиться самою особистістю, а запозичується із соціуму та культури за допомогою механізму перевизначення. Інакше кажучи, відбувається видозміна зовнішньої структури соціокультурного тексту з метою адаптації його до власної внутрішньої реальності, але без трансформації смислової структури повідомлення. Відсутнє глибоке розуміння власних можливостей та усвідомлення необхідності внутрішніх змін, спрямованих на саморозвиток. У цьому випадку розуміння себе та власного досвіду ще не задіяне – тут скоріше працює нижчий рівень розуміння (структурний, або значеннєвий) як відновлення змісту, закладеного в текст його автором.

4. Вибудовування на цій основі проекту-орієнту, що передбачає, крім іншого, створення первинного нарративу. Цей нарратив, скоріше, навіть протонаратив, має вигляд непослідовного, мозаїчного, фрагментарного кліпу. Він може формулюватися у формі символу, слогану, загальної ідеї, в яких відображені майбутні смисли, цінності, стратегії, передбачувана мета життя та шляхи її досягнення. На цьому етапі відбувається невідрефлексований, хаотичний, випадковий пошук (перебір) релевантної інформації. Причому тут також переважно працює структурне (значеннєве) розуміння, за допомогою якого вихідний матеріал активно переробляється, згортається, переструктурується, відкидається несуттєве на даному етапі розвитку. Починає також підключатися механізм первинної інтерпретації власного досвіду як привнесення власного смислу в текст, «накидання смислу на текст» (Г.-Г. Гадамер). У результаті відбувається трансформація проекту-орієнту, що зумовлює перехід до наступного етапу – доподієвого проектування.

5. Доподієве проектування, у процесі якого здійснюється перегляд та перебір можливих життєвих практик. Це можуть бути як соціокультурні практики, що слугують зразком для особистості, так й бажані «практики себе» як основа самопроектування.

На цьому етапі також відбувається пошук релевантної інформації через звернення до соціокультурних зразків, однак, зароджується первинне довізначення задачі на смисл, вперше виникає запитання, «яким бути». Інакше кажучи, тут здійснюється первинне привнесення особистісного смислу в задачу (тобто у соціокультурний зразок – текст), що залежить як від об'єктивних, так і від суб'єктивних чинників. Такий особистісний смисл спирається насамперед на інтерпретацію власного досвіду, а процес довізначення веде до трансформації смислової структури соціокультурних текстів. У результаті відбувається адаптація їх до смислового простору особистості. Однак на етапі доподієвого проектування ще немає самостійної постановки задачі – вона також запозичується ззовні, хоча й починає трансформуватися залежно від потреб особистості, спрямованих на самозміну та саморозвиток.

6. Подієве проектування, тобто наповнення проекту-орієнту подіями.

Як зазначає М.О. Щукіна, категорія події дозволяє описати одиницю життя (життєвого шляху особистості). При цьому статус події закріплюється не за кожним елементом життя, а надається особистістю тим віхам на життєвому шляху, які характеризуються певною мірою значимості та впливовості стосовно подальшого розгортання життєвого шляху та зміни особистісних структур [10].

На нашу думку, саме на етапі подієвого проектування особистість починає активно задіювати рефлексивні процеси. Рефлексія, як правило, застосовується точно при побудові свідомих образів теперішнього та бажаного майбутнього, а також для підбору адекватних особистісним якостям засобів самовпливу для контролю за проробленою роботою над собою. Можна припустити, що усвідомлення простору можливого та рефлексія власної ситуації вибору є необхідними передумовами створення власних життєвих та особистісних проектів.

Таким чином, у процесі самопроектування здійснюється самостійне вибудовування майбутніх життєвих подій, що не просто відбуваються, а активно створюються особистістю.

7. Побудова життєвого проекту на основі передбачуваних особистістю життєвих подій та породження сюжету бажаного життя, що сприяє реалізації проекту-орієнту.

Зіткнення проекту-орієнту з «непіддатливістю» життєвого матеріалу, в якому він повинен бути втіленим, створює різні сюжетні ходи та перипетії, надаючи сюжетному розвитку напруженості і драматизму. Згідно поглядів Ю.М. Лотмана, сюжет є потужним засобом осмислення життя. «Створюючи сюжетні тексти, людина навчилася розрізняти сюжети в житті й, таким чином, тлумачити це життя» [3].

У побудові сюжету важливу роль відіграють базові сюжети світової літератури, що можуть мати надзвичайно важливе значення для людини при розв'язанні «задач на Я потенційне», які вона ставить перед собою в процесі самопроектування. Особистість мов би виводить себе за межі наявного смислового поля і, тим самим, породжує можливість своєї внутрішньої трансформації.

Сюжетні схеми людського життя вибудовуються надзвичайно багатогранно і, певною мірою, особистісні нарративи стають творами «нон-фініто», «можливими сюжетами». При цьому на рівні композиції потенціонування особистісного тексту реалізується через гру можливостей у кожному новому сюжетному елементі. Останній здатен не тільки змінювати можливість майбутніх подій, але й виявляти потенційність подій минулого, які могли б мати інший смисл і викликати інші наслідки, ніж передбачалося раніше. Яскравим прикладом того, як людина може рухатись усіма можливими шляхами, обираючи «всі одночас-

но», є твір Х.Л. Борхеса «Сад розбіжних стежинок». «Він творить різні майбутні часи, які, у свою чергу, множаться й розгалужуються (...). Реалізуються всі (...) варіанти, і кожний з них дає початок новим розгалуженням» [2]. При такому баченні світу нереалізоване співіснує одночасно з реалізованим, постійно взаємодіючи з ним, невиявлене має тенденцію проявлятися, а віртуальне має таку ж силу, що й реальність.

Крім того, у процесі самопроєктування сюжет нарративу визначається прагненням досягнення цілісності в рамках не тільки життєвого, а й особистісного проєкту. Це потребує аналізу актуальних ресурсів особистості та розвитку дефіцитарних особистісних зон.

8. Моделювання різноманітних варіантів (сюжетів) життєвого проєкту й оцінка їх життєздатності на основі аналізу власних особистісних ресурсів та соціокультурних умов. Тут можливими є два варіанти – відмова від реалізації проєкту (чи його відкладання) або перехід до наступної стадії, тобто особистісного проєктування.

Основною причиною відмови від реалізації проєкту є наявність у людини бар'єрів саморозвитку, зокрема, уникнення відповідальності за власне життя, нерозвиненість здатності до саморозуміння, несформованість процесів розуміння та інтерпретації власного досвіду, вплив стереотипів та настановлень, що склалися протягом життя. На думку М. Лі, основними перепонами до практики саморозвитку є страх невідомого, побоювання позбутися звичних схем поведінки та поглядів на тлі непередбачуваності можливого результату. Саморозвиток потребує виходу з «оболонки задоволення», що може супроводжуватися болісним досвідом: старі схеми розформовуються, самооцінка стає нестабільною, а звична життєва позиція руйнується [17].

Якщо ж людині вдалося подолати бар'єри саморозвитку, то відбувається перехід на наступну стадію самопроєктування.

9. Створення особистісного проєкту. Його можна тлумачити як проєкт зміни особистісних характеристик на основі обраних людиною «версій себе» (особистісних моделей), необхідних для втілення особистісного проєкту, подальше доопрацювання на цій основі бажаного «Я-тексту» особистості. Тут людина вже менше звертається до соціокультурних зразків, більше спрямована на свій внутрішній світ, власні ресурси, інтереси, цілі, орієнтири і, як наслідок, переходить до самостійної постановки смислових завдань самопроєктування.

Однак на цьому етапі також можливе виникнення бар'єрів саморозвитку, пов'язаних із зазначеними вище обставинами. У цьому випадку спостерігається повернення до попередніх стадій проєктування (прототексту, тексту-зразка, проєкту-орієнтиру, етапів доподієвого і подієвого проєктування, життєвого проєкту) і проходження наступних циклів або ж від-

мова від особистісного самопроєктування чи його відкладення.

На вищих щаблях розвитку можливе створення індивідуального екзистенційного профілю особистості (О.Є. Сапогова), екзистенційного проєкту (Н.О. Чуєва) як сукупності смислів, цінностей, ставлень, принципів, яких особистість дотримується. Тут відбувається усвідомлення необхідності створення «задуму себе» та його послідовної реалізації шляхом довізнання основних життєвих задач та постановки нових.

Екзистенційний проєкт є факультативним особистісним утворенням. У процесі свого породження він починає впливати на всі раніше утворені проєкти, трансформувати, ієрархізувати їх, стає ядром особистісного проєкту.

10. Реалізація особистісного та життєвого проєктів.

Зазначимо, що проєктування, на думку Ю.І. Машбиця, слід розглядати як неперервний процес, тобто кожна реалізація проєкту не має вважатися кінцевою [4]. Інакше кажучи, людина, що розвивається, як правило, не зупиняється у своєму особистісному зростанні, а отже й проєкт є незавершеним. Це стає основою для вибудовування нових проєктів або трансформації наявних.

Згідно поглядів Г.Л. Тульчинського, особистість є можливістю самої себе і не вичерпується жодними варіантами самореалізації. Більш того, кожна така самореалізація скоріше навіть ірреалізує особистість, відсуваючи її вглиб власних можливостей. «Геніальні особистості, такі як Моцарт, Гете, Пушкін, Лермонтов, Ніцше... тому й є привабливо-загадковими, що вони себе реалізували, але не повністю, у них з кожною реалізацією відкривався і наростав надлишок нових можливостей, які залишилися за межами життя та історії» [8, 18].

11. Діагностика успішності реалізації особистісного та життєвого проєктів, що передбачає трансформацію поставлених завдань саморозвитку (задач на смисл) та постановку нових завдань і, відповідно, доопрацювання як життєвого, так й особистісного проєктів, або відмову від подальшого самопроєктування, подальшого особистісного розвитку.

Трансформація особистісного проєкту, яка відбувається на основі внутрішньої оцінки реалізації основних життєвих та смислових задач, досягнення як життєвих цілей, так й цілей саморозвитку слугують основою для переживання задоволеності життям. Якщо ж така оцінка є незадовільною, вона може стати підґрунтям для виходу на нові простори смислотворення та знаходження нових стимулів для саморозвитку.

Таким чином, за допомогою рефлексивно-інтерпретативного звернення до власного життя і власної особистості людина творить себе знову і знову своїми індивідуальними зусиллями [6].

Висновки

Самопроєктування – це процес збагачення і тран-

сформації смислового простору особистості, що відбувається в результаті розуміння та інтерпретації індивідуального досвіду, який узагальнюється на основі внутрішніх інтенцій особистості та структурується під впливом цілей, мотивів та намірів людини. Воно спирається на соціокультурні концепти, що організують особистісний досвід. Самопроекткування реалізується шляхом здійснення дискурсивних практик, які передбачають створення власних дискурсивних проєктів.

Самопроекткування спрямовано на створення особистістю ідеальних моделей себе, причому їх зміст може багаторазово трансформуватися залежно від завдань, які ставить перед людиною соціум, та які вона приймає шляхом процесів їх перевизначення та довізначення. Це, у свою чергу, призводить до реконструкції особистістю як власних уявлень про зовнішню та внутрішню реальність, так і результатів інтерпретації та реінтерпретації особистого досвіду. Основними дискурсивними моделями особистих проєктів є наратив як створення власної ідеальної історії та тезаурус як створення ідеальної особистісно неповторної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Альбуханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 298 с.
2. Борхес Х. Л. Сад расходящихся тропок [Электронный ресурс] / Х. Л. Борхес ; пер. Б. Дубина // Собрание сочинений в 4-х т. – М. : Амфора, 2011. – Т. 2. – 848 с. – Режим доступа: <http://lib.ru/BORHES/sad.txt>
3. Лотман Ю. М. Избранные статьи / Ю. М. Лотман. – Т. 1. – Статьи по семиотике и типологии культуры. – Таллинн : Изд-во Тартус. ун-та, 1992. – 497 с.
4. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е. И. Машбиц. – М. : Педагогика, 1988. – 192 с.
5. Самопроекткування особистості у дискурсивному просторі : монографія [Електронний ресурс] / Н. В. Чепелева, М. Л. Смольсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.] ; за ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 232 с. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>
6. Сапогова Е. Е. Жизненный опыт в автобиографических нарративах личности / Е. Е. Сапогова // Вопросы психологии. – 2014. – № 1. – С. 68-79.
7. Сапогова Е. Е. Социокультурные прототипы и смысловые константы автобиографических текстов / Е. Е. Сапогова // Тексты в образовательном пространстве современной высшей школы / Авт. кол. А. К. Юров, В. М. Розин, П. Н. Виноградов и др. – Таганрог : Изд-во Таг. гос. пед. ин-та, 2007. – С. 119-158.
8. Тульчинский Г. Л. Смена онтологической парадигмы : от сущного к потенциальному / Г. Л. Туль-

Нормативна модель дискурсивного самопроекткування має охоплювати усі складові цього процесу, починаючи від зародження протопроекту як задуму себе до трансформації вже реалізованого проєкту залежно від внутрішньої оцінки стану реалізації основних життєвих та смислових задач, досягнення як життєвих цілей, так і цілей саморозвитку.

Результатом самопроекткування є особистісна зрілість, яку ми, спираючись на К.О. Абульханову-Славську, розуміємо як здатність людини до пропорційного життєвим завданням продуктивного застосування своїх можливостей та особливостей власного типу особистості [1]. Інакше кажучи, лише зріла особистість здатна спрямовувати перебіг подій власного життя, зробити себе та власне життя предметом перетворень, а отже стати справжнім суб'єктом самопроекткування, і, як наслідок, автором власного життя.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в розробці на основі запропонованої нормативної моделі дискурсивних технологій самопроекткування на різних етапах розвитку особистості та залежно від соціальних обставин, оволодіння якими є вагомим чинником соціокультурного самоздійснення людини.

чинский // Парадигма : Очерки философии и теории культуры. (Материалы международной научной конференции «Онтология в XXI веке: проблемы и перспективы», 26–28 июня 2006 г., Санкт-Петербург, Россия). / Под ред. проф. М. С. Уварова. – СПб : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – Вып. 6. – С. 12–23.

9. Шаров С. А. Онтология персонального мифа жизни / С. А. Шаров // Фундаментальные исследования. Философские науки. – № 9. – Ч. 2. – 2012 – С. 445–449.

10. Щукина М. А. Психология саморазвития личности: субъектный подход : дисс. ... доктора психол. наук : 19.00.13 : защищ. : 28.10.2015. / М. А. Щукина. – СПб, 2015. – 355 с.

11. Эпштейн М. Н. Философия возможного / М. Н. Эпштейн. – СПб : Алетей, 2001. – 334 с. – (Серия «Тела мысли»).

12. Эпштейн М. Н. Жизнь как тезаурус / М. Н. Эпштейн // Московский психотерапевтический журнал. – 2007. – № 4. – С. 47–46.

13. Baddeley J. Charting the life story's path : Narrative identity across the life span / J. Baddeley, J. A. Singer // Handbook of narrative research methods / in J. Clandinin (Ed.). – Thousand Oaks, CA : Sage, 2007. – P. 177–202.

14. Bauer J. J. Personal growth in adults' stories of life transitions / J. J. Bauer, D. P. McAdams // Journal of Personality. – 2004. – № 72. – 573–602.

15. Habermas T. The development of global coherence in life narratives across adolescence : Temporal, causal, and thematic aspects / T. Habermas, C. de Silveira // Developmental Psychology. – 2008. – № 44. – P. 707–721.

16. Hammack P. L. Narrative and the cultural psychology of identity / P. L. Hammack // *Personality and Social Psychology Review*. – 2008. – № 12. – P. 222–247.

17. Lee M. Who Am I? Self-development in Organisations / M. Lee // *Individual Differences and Development in Organisations* / Michael Pearn M. (ed.). – NY : John Wiley & Sons Ltd, 2002. – P. 17–34.

18. McAdams D. P. Personal narratives and the life story / D. P. McAdams // *Handbook of personality : Theory and research* (3rd ed.) / In O. John, R. Robins, L. Pervin (Eds.). – NY : Guilford Press, 2008. – P. 242–262.

19. McLean K. C. Selves creating stories creating selves : A process model of self-development /

K. C. McLean, M. Pasupathi, J. L. Pals // *Personality and Social Psychology Review*. – 2007. – № 11. – P. 262–278.

20. Pals J. L. Authoring a second chance in life : Emotion and transformational processing within narrative identity / J. L. Pals // *Research in Human Development*. – 2006. – № 3. – P. 101–120.

21. Sarbin T. R. The narrative as a root metaphor for psychology / T. R. Sarbin // *Narrative psychology : The storied nature of human conduct* / In T. R. Sarbin (Ed.). – NY : Praeger, 1986. – P. 3–21.

22. Vassilieva J. Narrative psychology : identity, transformation and ethics / J. Vassilieva. – London : Palgrave Macmillan, 2016. – 200 p.

REFERENCES

1. Albukhanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategia zhizni [Strategy of life]*. Moscow: Mysl [in Russian].

2. Borkhes, Kh. L. (2011). Sad raskhodyashchikhsya tropok [The Garden of Forking Paths]. *Sobraniye sochineniy – Collection of works* (Vols. 1-4). Vols. 2. Moscow: Amfora. Retrieved from <http://lib.ru/BORHES/sad.txt> [in Russian].

3. Lotman, Yu. M. (1992). Izbrannye statii [Featured articles]. *Statii po semiotike i tipologii kultury – Papers in semiotics and typology of culture* (Vols. 1). Tallinn: Izdvo Tartus. un-ta. [in Russian].

4. Mashbytz, E. I. (1988). *Psichologopedagogicheskie problemy komp'yuterizatsii obuchenija [Psychological and pedagogical problems of education computerization]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

5. Chepeleva, N. V., Smulson, M. L., Zazimko, O. V., ... & Gutsol, S.Yu.; N. V. Chepeleva (Ed.) (2016). *Samoproektuvannya osobistosti u diskursivnomu prostori [Self-design of a person in a discursive space]*. Kyiv: Pedahohichna dumka. 232. – Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian]

6. Sapogova, E. E. (2014). Zhiznennyi opyt v avtobiograficheskikh narrativah lichnosti [Life experience in autobiographical personal narratives]. *Voprosy Psichologii - Issues of Psychology*, 1, 68-79 [in Russian].

7. Sapogova, E. E. (2007). Socio-cultural prototypes and semantic constants of autobiographical texts. In A. K. Jurov, V. M. Rozin, P. N. Vinogradov ... P. A. Jarkin, E. P. Aleksandrov (Ed). *Teksty v obrazovatel'nom prostranstve sovremennoj vysshej shkoly – Texts in the educational space of the modern higher school*. (pp. 119-158). Taganrog: Taganrog State Pedagogical Institute Publ. [in Russian].

8. Tulchinskiy, G. L. (2006). Smena ontologicheskoy paradigmy: ot sushhnogo k potentsialnomu [Shift of ontological paradigm: from real to potential] In *Paradigma : Ocherki filosofii i teorii kultury [Paradigm: Essays on Philosophy and Theory of Culture]*. *Proceedings of the International Scientific Conference "Ontology in the 21st Century: Problems and Prospects"*, June 26-28, 2006, St. Petersburg, Russia. M. S. Uvarov (Ed). (Issue 6, pp. 12-

23). St. Petersburg: St. Petersburg University Publ. [in Russian].

9. Sharov, S. A. (2012). Ontologiya personalnogo mifa zhizni [Ontology of personal myth of life]. *Fundamentalnyye issledovaniya. Filosofskiye nauki – Fundamental studies. Philosophy*, 9(2), 445-449 [in Russian].

10. Shhukina, M. A. (2015). Psichologiya samorazvitiya lichnosti: subiektnyy podhod [Psychology of the person self-development: the subjective approach]. *Doctor's thesis*. Saint Petersburg. 355 [in Russian].

11. Epshteyn, M. N. (2001). *Filosofiya vozmozhnogo [Philosophy possible]*. Saint Petersburg: Aleteyya [in Russian].

12. Jepshteyn, M. N. (2007). Zhizn kak tezaurus [Life as a thesaurus]. *Moskovskiy Psikhoterapevticheskiy Zhurnal – Moscow Psychotherapeutic Journal*. 4, 46-47 [in Russian].

13. Baddeley, J., & Singer, J. A. (2007). Charting the life story's path: Narrative identity across the life span. In J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative research methods* (pp. 177–202). Thousand Oaks, CA: Sage.

14. Bauer, J. J., & McAdams, D. P. (2004). Personal growth in adults' stories of life transitions. *Journal of Personality*, 72, 573–602.

15. Habermas, T., & de Silveira, C. (2008). The development of global coherence in life narratives across adolescence: Temporal, causal, and thematic aspects. *Developmental Psychology*, 44, 707–721.

16. Hammack, P. L. (2008). Narrative and the cultural psychology of identity. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 222–247.

17. Lee, M. Who Am I? (2002) Self-development in Organisations. Michael Pearn M. (ed.) *Individual Differences and Development in Organizations*. (pp. 17-34). New York: John Wiley & Sons Ltd.

18. McAdams, D. P. (2008). Personal narratives and the life story. In O. John, R. Robins, & L. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 242–262). New York: Guilford Press.

19. McLean, K. C., Pasupathi, M., & Pals, J. L. (2007). Selves creating stories creating selves: A process

model of self-development. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 262–278.

20. Pals, J. L. (2006). Authoring a second chance in life: Emotion and transformational processing within narrative identity. *Research in Human Development*, 3, 101–120.

21. Sarbin, T. R. (1986). The narrative as a root met-

aphor for psychology. In T.R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct* (pp. 3–21). New York: Praeger.

22. Vassilieva, J. (2016). *Narrative psychology: identity, transformation and ethics*. London : Palgrave Macmillan.

Natalia Chepeleva,

*The full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Doctor of Psychology, professor, Deputy Director of
Research Work of the G.S. Kostiuk Institute of Psychology,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
2, Pankivska Str., Kyiv, Ukraine*

Svitlana Rudnytska,

*Doctor of Psychology, associate professor, head of Laboratory of
Cognitive Psychology of the G.S. Kostiuk Institute of Psychology,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
2, Pankivska Str., Kyiv, Ukraine*

NORMATIVE MODEL OF PERSONALITY DISCOURSE SELF-DESIGNING

The relevance of the issue is determined by social demands for identifying ways of a personality development, aimed at self-improving, self-designing, the person responsible for his/her deeds and the destiny of the whole society, the person able to act successfully under changing conditions of the modern information society. The paper aims to characterize a normative model of discursive self-designing of a personality as an active life-creativity subject. Research methods: modeling as a method of constructing and analyzing the normative model of personality discursive self-designing, systematization, generalization and interpretation in the analysis of the content of the selected self-designing process stages. The result of the designed and presented normative model of personality's discourse self-designing is the person's maturity as the author of his/her own life. The model includes the following components: 1. The formation of protodesign as a state of uncertainty, a premonition of the desired future. 2. Creation of the personality prototext, based on the formation of the idea of the desired way of life. 3. Choosing a desired socio-cultural model. 4. Building a design-guide, which can be formulated in the form of a symbol, slogan, general idea, which reflects future meanings, values, "purpose of life", strategies and general reflected ways to achieve it. 5. Pre-event designing, in the process of which a revision and overflow of possible life practices take place. 6. Eventful designing, that is, filling the pre-event design with events. 7. Building a life design on the basis of life events predictable by a personality and the generation of the story of the desired life, which contributes to the implementation of the design-guide. 8. Modeling various variants (stories) of the life design and assessment of their viability based on the analysis of one's own personal resources and socio-cultural conditions. 9. Creating a personality design that can be interpreted as a design of changing personality characteristics based on the "versions of himself/herself" chosen by a person (personality models) necessary for the implementation of the personality design. 10. Realization of personality and life designs. 11. Assessment of the success of personality and life designs realization, which involves transformation of the self-development tasks and the formulation of new ones and, accordingly, elaboration of both life and personality designs, or refusal of further self-designing, further personal development.

Keywords: personality self-designing, personality design, narrative, normative model of self-designing, task on sense, discursive practices, personality maturity.

Sumbitted on September, 18, 2017